

Alternatív és augmentatív kommunikáció (AAK): eszközök és lehetőségek a fogyatékos ellátásban

**Szerzők: Verbó Szemőke gyógypedagógus, AAK oktató
Bányi Renáta gyógypedagógus**

A szakmai tanulmány a TSZR2022-2800 azonosítószámú, „Területi szakmatámogatási rendszer létrehozása, szakmatámogatási feladatok ellátása 2022” című pályázat keretében, a Katolikus Szeretetszolgálat XXIII. János Otthon mint gesztorszervezet felkérésére készült.

Kommunikálni beszéd nélkül

Alternatív és augmentatív kommunikáció (AAK): eszközök és lehetőségek a fogyatékos ellátásban

A mozgássérültek számára az egyénre szabott segédeszközök támogatják a minél teljesebb életet, az épített környezet akadálymentes kialakítását és hozzáférését törvény biztosítja¹. A látás-, és hallássérült személyek számára -hasonlóan a mozgássérült személyek környezeti akadálymentesítéséhez- számtalan, egyénre szabott eszköz, módszer segíti az esélyegyenlőséget. A beszéd és kommunikációjukban akadályozott személyek esetében is beszélhetünk akadálymentes környezetről? Hogyan tudják kifejezni magukat, részt venni a családi, baráti életben, a munka világában a nembeszélő személyek vagy azok, akik beszéde nehezen érthető? Milyen módon, formában tudják igénybe venni a különböző szolgáltatásokat pl.: orvosi ellátás, vásárlás, ügyintézés, szórakozási lehetőségeket? Mivel lehet helyettesíteni vagy pótolni a hiányzó beszédet? A kérdésekre az alternatív és augmentatív kommunikáció (AAK) jelentheti a megoldást.

A beszéd hiánya nem szembetűnő, ugyanakkor a jelentőségét akkor érezzük igazán, amikor valamilyen okból kifolyólag átmenetileg beszédképtelenné válunk: például egy fogászati beavatkozást követően. Ha éppen ekkor szükségünk van segítségre és nagyon feszít a helyzet, valamilyen módon megpróbáljuk leírni, lerajzolni vagy íróeszköz hiányában elmutogatni, amit szeretnénk. Jó esetben sikerrel járunk, de az is előfordulhat, hogy próbálkozásaink nem találnak megértésre. Az eredménytelenség egy idő után frusztrációt okozhat, akár kiszolgáltatottsággal is járhat. Amint a beszéd képességét újra birtokoljuk, a kapcsolat a külvilággal akadálytalanává válik, és a másoktól való függés megszűnik.

A 2017-es felmérések szerint a hazai gyógypedagógiai intézményekben a nem beszéddel kommunikáló tanulók száma 20-30%², míg a súlyos, halmozottan fogyatékos tanulók esetében a tanulói populáció 80%-a beszédképtelen³.

Az érintettek, az ún. *komplex kommunikációs igényű személyek*⁴ esetében az oki háttér változó, amely lehet veleszületett sérülés következménye, vagy szerzett pl.: stroke, afázia egyes esetei. A beszéd és kommunikációjukban akadályozott személyeknél nem csak a hangzó beszéd hiánya, vagy akadályozottsága áll fenn, hanem gyakran társuló fogyatékoságként jelenik meg az értelmi sérülés, mozgássérülés, autizmus, érzékszervi sérülés vagy ezek változatos kombinációi is. A közös jellemző, hogy a központi idegrendszer fejlődési zavara, vagy a nyelvi képességek súlyos sérülése miatt, az érintett személyek nem képesek kifejezni magukat hangzó beszéddel.

¹ 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról

² Szaffner, 2012; Havasi, Stefanik, Győri, 2017

³ Márkus Eszter (2005): Súlyosan – halmozottan fogyatékos gyermekek nevelésének elméleti és gyakorlati problémái, Budapest ELTE BGGYTF (Doktori disszertáció, ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola.)

⁴ David R. Beukelman- Pat Miranda: Augmentatív és alternatív kommunikáció (NFSZK) 2021

A kommunikáció társas kapcsolatban zajló folyamat, aminek minden esetben valami célja és/vagy oka. Elemi igényünk van a társas kapcsolatokra. A kommunikáció alap emberi szükséglet, az emberi kapcsolódásunk eszköze⁵. Alapvetően négy fő okból kommunikálunk⁶. Kommunikálhatunk, azért hogy kérjünk vagy visszautasítsunk valamit, esetleg információt szerezzünk vagy megosszuk az érzéseinket, gondolatainkat valakivel.

A kommunikáció akadályozottság nagyon összetett, a személyiségfejlődést befolyásoló probléma, amelynek következményei, hogy sérülnek illetve nem fejlődnek a meglévő intellektuális képességek⁷. Jellemző, hogy a sérült személy nem rendelkezik kommunikációs tapasztalattal, vagy annak szintje nagyon alacsony. Egyes esetekben súlyos, apátiába megnyilvánuló zavarok jelentkezhetnek, a szociális ügyetlenség pedig nehezíti a társadalmi beilleszkedést. A kommunikációs akadály esetén az érintett személyek hagyományos formában nem tudják kifejezni gondolataikat, érzéseiket, ezért *adaptív segítségre* van szükségük a kommunikációs igényük kielégítésére minden élethelyzetben.

A beszéd hiánya nem jelenti azt, hogy nem képes az érintett személy kommunikálni. A hangszín, a hang erőssége, a légzés, a mimika, a mozgás csupán néhány példa, amiből következtethetünk a másik személy belső állapotára, amire reagálhatunk. Lehetetlen nem kommunikálni⁸. Mindenki kommunikál, még a legsúlyosabban sérült személyek is, azzal a sajátossággal, hogy meg kell találni az eszközt, amivel kifejezheti magát⁹.

Az *alternatív és augmentatív kommunikáció* olyan eszközök, módok, technikák összessége, ami a hiányzó beszédet, és annak funkcióit helyettesíti vagy pótolja.¹⁰ Ezeknek a módoknak és eszközöknek a meghatározása minden esetben egyénre szabott. A beszédet helyettesítő forma lehet minden olyan szimbólum pl.: gesztus, tárgy, kép vagy képi ábrázolás, amivel ki tudja fejezni gondolatait, szükségleteit, vágyait a nembeszélő személy. Bármilyen, ami akusztikus, vizuális, auditív módon kifejezi a fogalmat.

A szimbólumok megjeleníthetők papíron vagy elektronikus eszközzel, valamint a gesztusjelek mozgásos kivitelezésével. A gyakorlatban például egy bögre átadásával jelezheti, hogy szomjas vagy az érzéseket megjelenítő képek közül egyre rámutatva kifejezheti, hogy mérges az érintett személy. A szimbólumok kombinálhatók is egymással, pl.: a „kérem” gesztusjelt követően a kommunikációs füzetéből rámutatva a „játék” képre kifejezheti, hogy melyik tevékenységet

⁵ Beukelman D.R., Mirenda P. (2021). Augmentatív és alternatív kommunikáció. Segítségnyújtás komplex kommunikációs igényű gyermekek és felnőttek számára. NFSZK. Budapest,

⁶ Kommunikációs mátrix https://communicationmatrix.org/Content/Translations/matrix.professional_Hungarian.pdf

⁷ Kálmán Zsófia (2006): Mással-hangzók..Az augmentatív és alternatív kommunikáció alapjai, Budapest: Bliss Alapítvány

⁸ Watzlawik, Beavin, Jackson, 2013

⁹ Kálmán Zsófia (2006): Mással-hangzók..Az augmentatív és alternatív kommunikáció alapjai, Budapest: Bliss Alapítvány

¹⁰Light & Mcnaughton, 2015; Light, McNaughton, Beukelman, Fager, Fried-Oken, Jakobs & Jakobs, 2019

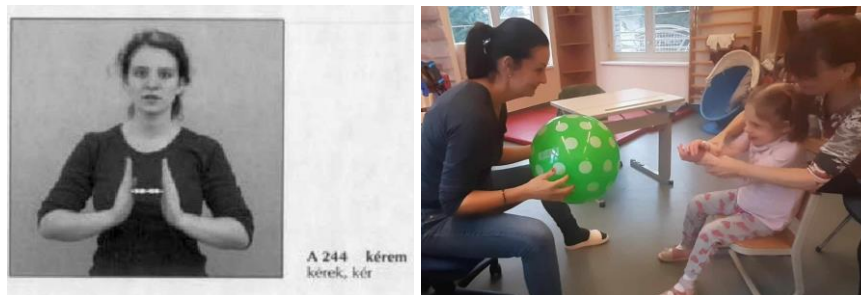
szeretné az érintett személy. A cél, hogy az nembeszélő személy minél eredményesebben tudjon részt venni az interakciókban.

A kommunikáció, legyen annak hagyományos vagy alternatív formája, olyan társas készség, amely mindig valamilyen közlési céllal történik. A kommunikáció elsajátítása hosszas gyakorlásokat követően alakul, amely hidat képez a belső világ és a külvilág között.

Az AAK beavatkozással az érintett személy igényeinek megfelelően tudjuk biztosítani a szükséges részvételt a közösségi élet változatos kontextusaiban (családi életben, oktatásban, munkavállalásban, egészségügyi és egyéb szolgáltatások során). Az AAK intervenció minden esetben egyénre szabott, igen aprólékos, TEAM munkát igénylő folyamat. A reális célok megfogalmazásához elengedhetetlen a nembeszélő személy alapos ismerete. A felméréseket követően a tervezett feladatokat, módokat és eszközöket a nembeszélő személy lehetőségeihez, érdeklődési köréhez igazítjuk. Az AAK eszköztára nagyon sokféle és változatos, amit néhány példával szemléltetünk.

4

- ❖ Használhatunk a nembeszélő személy kommunikációjának kiegészítésére vagy pótlására un, *segédeszköz nélküli* rendszereket (no tech), pl.: gesztusnyelvi jeleket

Forrás: Erdélyi A.: Nézd a kezem!

Kérem gesztus gyakorlása fizikai prompttal

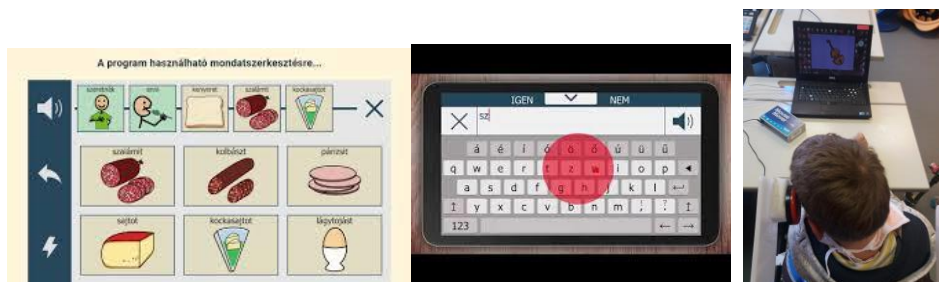
- ❖ Választhatunk, un. *segédeszközt igénylő* rendszerek közül személyre szabottan, ami lehet alacsony (low tech) pl.: Big mac, Little step by step. vagy közepes (mid tech), technikai igényű eszközök közül, pl. Go talk 9+ kommunikátor.

Forrás: <https://www.callscotland.org.uk>

Egyéni lehetőségek tükrében un. *magas technikai* igényű (high tech). eszközök is segíthetik a kommunikációs folyamatot. A képen a Verbalio programcsalád képes és írásos változatai

láthatóak. A program használható mobiltelefonon és táblagépen, működtethető érintéssel, valamint kiegészítő pl. különböző kapcsolóval vagy tekintetvezérelt eszközzel.

Forrás: verbalio.com

Egérkiváltó kapcsológomb fejjel működtetve

5

A kommunikációs rendszerek tartalmául szolgáló ún. *szótár* (gesztusok, tárgyak, képek, piktogramok) a gyakorlásokkal bővülnek, hasonlóan a segédeszközökhöz, amelyek dinamikusan követhetik a nembeszélő személy kommunikációs igényeit.

Egy eszköz, önmagában nem kommunikációs eszköz. Akkor válik egy gesztus, tárgy, egy kommunikátor, a tablet a programmal együtt kommunikációs eszközzé, ha azt az érintett személy kommunikációs céllal használja! Az AAK tanulás hasonló a nyelvelsajátítás folyamatához, így elengedhetetlen, hogy minél több, természetes élethelyzetekben szerezzon gyakorlatot, ami segíti megtapasztalni a használójának, hogy hatással van környezetére. A környezet motiváló szerepe kardinális, ugyanis egy AAK használó akkor tud AAK használóvá válni, amennyiben a környezete is AAK használó¹¹.

A kommunikációs igény minden élőlény veleszületett elemi sajátossága. A kommunikációhoz való jog, alapvető emberi jog¹². Az ENSZ Egyezményt hazánk 2007-ben ratifikálta, ezáltal elismeri az alternatív kommunikációs eszközöket, mint a beszélt nyelv alternatív, de vele egyenrangú lehetőségeit¹³. Azok a fogyatékos személyek, akik hangzó beszéd útján nem tudják környezetük tudomására hozni igényeiket, szükségleteiket, ugyanúgy joguk van a kommunikációra, mint a beszélt nyelvet használó személyeknek Magyarországon.

Az AAK végső célja nem az, hogy technikai megoldást találjon a kommunikációs problémákra, hanem, hogy lehetővé tegye a különféle interakciókban való, és az érintett személyek által választott tevékenységekben való hatékony és eredményes részvételt¹⁴. Az AAK olyan eszköz a pedagógusok, a társszakmák, és a család kezében, amely az adott személy önállóságát növeli, és a személyes kompetenciaélményhez segítik. A tanítás- tanulás, fejlesztés (munkához szükséges készségek) eszköze. Összefoglalva az AAK olyan komplex rendszer, amely a kommunikációs, nyelvi, szociális önállósági és tanulási készségek fejlődéséhez nyújt lehetőséget az érintettek számára.

*Verbó Szemőke gyógypedagógus, AAK oktató
Bányi Renáta gyógypedagógus*

¹¹ Kálmán Zsófia (2006): Mással-hangzók..Az augmentatív és alternatív kommunikáció alapjai, Budapest: Bliss Alapítvány

¹² Beukelman és Mirenda, 2014; Light és McNaughton, 2015

¹³ A Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény 9 cikk, 21. cikk, 24. cikk

¹⁴ Beukelman D.R., Mirenda P. (2021). Augmentatív és alternatív kommunikáció. Segítségnyújtás komplex kommunikációs igényű gyermekek és felnőttek számára. NFSZK. Budapest,(25. o)